

színiüleg sztoikus célzattal vette fel versébe a tûrés és szenvedés erényeit, s e gondolatot azzal a sejtéssel vihetjük tovább, hogy mindezt azért tette a költő, hogy a 7–8 „jószágos fő cselekedetet” ábrázoló kép megverselése kapcsán és annak kiegészítésével a neosztoikus erkölcsiség alapvető összetevőit gyűjtse együvé.

Ennyi tanulsággal szolgálhat a képzőművészet és az irodalom, Európa és Magyarország kapcsolatáról – még egy gyengének minősíthető versfogalmazvány is.

Szelestei N. László

KÉT EMLÉKKÖNYV – RIMAY JÁNOS ISMERETLEN BEJEGYZÉSEIVEL

Művelődéstörténetünk érdekes és külön forráscsoportját alkotják a hazai és külföldi gyűjteményekben fennmaradt emlékkönyvek (album amicorum-ok). Szakirodalmunkban Keserű Bálint hívta fel nyomtatékosan e forráscsoportra a figyelmet, Újfalvi Imréről szóló monográfiájának A peregrinációs emlékkönyvek című fejezetében¹. Ösztönzésére és irányításával a szegedi egyetemen nemrég megindult a nyilvántartó és feltáró munka.

A fennmaradt albumok nagyobbik része külföldi tanulmányutak során keletkezett. Sok esetben azonban nemcsak tanulmányút, hanem más utazások (a diplomáciaitól az egyszerű rokonlátogatásig) alkalmával is előkerültek az emlékkönyvek, nemcsak külföldön, hanem belföldön is. Az egymás közelében élő barátok bejegyzései csak különleges alkalmakkor íródhattak be, pl. elutazás előtt.

A professzorok, pártfogók, barátok (a szó jelentése többnyire az éppen hogy csak megismert személyt jelenti, egy-egy jó beszélgetéssel a háttérben) bejegyzéseit tartalmazó kötetek elsősorban a protestáns diákok egyetemi tanulmányainak és az őket ért szellemi hatásoknak a tanulmányozásához őriztek meg fontos láncszemeket, de jelentős lehet hazai szellemi centrumok, nemritkán események, s természetesen a bejegyző és bejegyeztető személyére vonatkozó adatok szempontjából is. Lecsapódtak e kötetekben a korszakra jellemző gondolatok és a magatartásban követendő elvek.

Az általában rövid bejegyzés önmagában nem árul el sokat, létrejöttének konkrét körülményei nem ismeretesek előttünk. Albumaink feldolgozása után azonban választ kaphatunk (ha csak töredékesen is) pl. arra, hogy egy adott helyen és időpontban mely társaság volt együtt, s mivel a bejegyzések többsége a bejegyző általi gondolatokat rögzíti (a kötet alapvető funkciója az emlékeztetés!), vagy a bejegyeztető számára adott tanácsot tartalmazza, az is kiderülhet, hogy az adott társaságban miről beszélgettek.

Már néhány 17. század eleji album alaposabb tanulmányozása közben feltűnnek a korra jellemző sajátosságok. Az idézetek (bölcshatóságok, intések, vigasztalások) többsége ekkor is a Bibliából, főleg a zsoltárokból való. A keresztény bölcsesség egyéb forrásai, az egyházatyáktól az egykorú szerzőkig, esetleg saját tapasztalatokon átszűrődve, szintén gyakoriak. A korra jellemzőként tűnnek fel az alábbi vonások:

A megjelölt idézetek között gyakorivá válnak a Cicero, Horatius és Seneca műveiből valóak. Az egyes erények említése közt előkelő helyet foglal el az állhatatosság (constantia), nyilván Justus Lipsius hatására. Egyre szaporodnak a rajzok, képszerű szövegbejegyzések. A szerencse motívumai – képi ábrázolásban is – nagyon gyakoriak. Feltűnően sokszor szerepel a jó fejedelem és annak erényeinek emlegetése. A történelmi sanyarúságok közepette való reménykedés indokaként gyakran éppen a nehéz helyzet elviselése szerepel.

¹ KESERŰ Bálint, *Újfalvi Imre és az európai „késő humanista ellenzék”*, in Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio litteraria IX. 1969. 3–46. Kny.: Irodalomtörténeti dolgozatok 54. Szeged 1969. – Az idézett fejezet: 4–5.

Az alábbiakban két albumból említünk példákat: Segner Andráséból (1617–1665)² és Szulyovszky Félix Balázséból (1620–1627)³. Mindkét esetben teljes terjedelmében idézzük Rimay János eddig ismeretlen bejegyzését.

Szulyovszky (Zulyói) Félix Balázs Thurzó György udvarában nőtt fel, majd annak halála után az özvegy és fia, Thurzó Imre titkára. Emlékkönyvének címe: *Theatrum virorum, thesaurus mecoenatum, gemmarum, fautorum et receptaculum amicorum.*

quorum dulcis memoria,
excitat ad sublimia,
addens robur constantiae,
juraque fovens amicitiae.

Az album tanúsága szerint Szulyovszky elkísérte Thurzó Imrét 1620 tavaszán Prágába, a cseh szövetségi gyűlésére. Május 6-án azonban már ismét itthoni dátum szerepel az emlékkönyvben. Az 1620. évi besztercebányai országgyűlés idején Szulyovszky néhány neves személy bejegyzésével tudta gazdagítani albumát. A külföldiek között szerepel Caspar Dornavius, Johannes Jessenius és Johannes a Cölln. Az utóbbi latin nyelvű emléksorai: A sors forgatja kerekét, forog minden végzet, Gyakran nagyobb boldogságnak adja át helyét az irigység.⁴ A magyar bejegyzők között találjuk Bocatius Jánost, Ampruster Ferencet és Rimay Jánost.⁵

Rimay bejegyzése (magyar fordításban):

A balsors helyes tanácsokat ad.

Senkit sem helyeztek annyira magasra a századok, hogy annál inkább ne hiányozna neki a barát, minél kevesebbet hiányol.

Nemes Félix Balázs urnak,
a barátság és emlékezet okán

Rimay János,

a besztercebányai országgyűlésről követi tisztelt az ottomán portához készülve szívesen írta,

az 1620. év, augusztus havának 21. napján.⁶

Segner András (1594–1666) pozsonyi nemes polgár 1617–1618-ban Jénában jogot tanult, két disputációja meg is jelent.⁷ Az 1620. évi besztercebányai országgyűlésen, majd a Konstantinápolyba küldött követség tagjai között találjuk. Pozsonyban a Michaelergassén ő építtette a ma is látható Segner-kúriát. Az 1640-es évek közepétől fontos szerepet játszott Pozsony életében. Nemcsak azért, mert a vezető városi tisztviselők közé jutott, hanem mert a pozsonyi evangélikus egyház és iskola gondnokaként az evangélikus templom és líceum létrehozásában is fontos szerepet játszott. Ekkortájt gyakori a külföldön tanulók által neki dedikált disszertáció.⁸

² Lelőhely: Jéna, Egyetemi Könyvtár, Stambuch 7.

³ Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Oct. Lat. 572. Az emlékkönyv „köz- és családtörténeti s címrajzi vonásait” MEDNYÁNSZKY Dénes, *Szulyói Felix Balázs emlékalbuma, 1620.* címmel ismertette (Turul, 1886. 126–130.). Mednyánszky keletkezési idősor szerint rendezett névlajstromot ad a 65 bejegyzőről, de egyetlen bejegyzett gondolatot sem idéz.

⁴ Sors rotam versat, rotat omne fatum, Soepe majori felicitati locum relinquit invidia.

⁵ Az idő rövidsége miatt el kellett tekintenünk a Létán, Bitsén, Nagyszombatban, Pozsonyban és másutt beírt, Szulyovszkyhoz hasonlóan főúri szolgálatban állók bejegyzéseinek ismertetésétől.

⁶ Aegra fortuna dat bona consilia.

Neminem tam alte secula posuerunt vt non eo magis amicus ei desit, quo nihil absit.

Nobilissimo Domino Foelici Blasio, amicitiae et memoriae causa, Joannes Rimanus ex Comitibus Neosoliensibus legationis munere ad Portam Otthomannicam abiturus lubens scripsit. Anno M D C XX° Augusto Mense XXI die. (f. 100.)

⁷ RMK III 1220, 1253. További szakirodalom: Arina VÖLKER, *Die Segners in der Civitas Posoniensis.* In: *Johann Andreas Segner und seine Zeit.* Beiträge zur Universitätsgeschichte. Halle – Wittenberg, 1977. 100–109. – L. még a 9. és 12. sz. jegyzeteket.

⁸ Pl. RMK III 1902, 2172, 2228, 2308, 2313.

Emlékkönyvét peregrinációja idején szerezte, s a kor szokásának megfelelően tanáraival jegyeztetett is bele.⁹ Valószínű dédunokája, a Segner-kerék feltalálója vitte magával külföldre, 1766-ban még az ő tulajdonában volt.¹⁰

Az emlékkönyv eddig sem volt ismeretlen a szakirodalomban. Othmar Feyl a jénai egyetem 1954/55. évi tudományos folyóiratában terjedelmes cikkben ismertette¹¹, s ezen ismertetés alapján az 1956. évi Irodalomtörténeti Közleményekben Angyal Endre tollából olvashatunk róla.¹² Othmar Feyl a bejegyzőket rendre felsorolja, olvasatai azonban a magyar nevek esetében gyakran pontatlanok és azonosíthatatlanok. Debrecen helyett Dibsink, Várad helyett Varasd szerepel, s a sort még folytathatnánk. Csak kivételes esetben közölte a bejegyzést teljesen, más albumokról szóló szakirodalomhoz hasonlóan csak az aláírást tartja fontosnak. Rimay János hosszú bejegyzéséből is csak ezt közölte, ennek ellenére Angyal külön kiemelte, hogy Rimay bejegyzésének teljes szövegét vette át Feyltől.

Segner magyarul írt jelmondata albumának elején: Erős Várom az Isten. Címlapként Philipp Melanchthon véleményét idézi: „Ha megkérnek, két okból írunk be albumokba: 1. Hogy egykor emlékezzenek a kötet tulajdonosai és utódaik megtudják, mely helyeken jártak. 2. Hogy hiteles tanúbizonyságuk legyen arról, hogy akikkel akkor együtt éltek, azokkal eleven barátság fűzte egybe őket.”¹³

A színes képekkel, metszetekkel díszes emlékkönyvet most csak abból a szempontból vizsgáljuk, hogy Segner a besztercebányai országgyűlésen, illetve a konstantinápolyi követségben járván kikkel és hol jegyeztetett be, s a bejegyzések által adódó útvonal mennyiben egészíti ki eddigi ismereteinket. Minden ide vonatkozó bejegyzést azonban nem említünk meg itt sem.

Az országgyűlés ideje alatt írt be Segner emlékkönyvébe Johannes Jessenius. A belföldiek közt találjuk Thurzó Imrét és Bocatius Jánost, aki Philippus Cominaeus XI. Lajosról szóló művéből vette az idézetet: Megvoltak az erényei, megvoltak a hibái is, miként minden más fejedelemnek. Másik bejegyzése: Az erény kísérője az irigység.¹⁴

Az augusztus 25-én Konstantinápolyba induló népes küldöttség szeptember 7-én Vácott járt. Ekkor írt be egy latin nyelvű búcsúztató verset Segner albumába Foktövi János. A követség tagjainak leveleiből tudjuk, hogy a budai pasa szeptember 9 és 25 között visszatartotta őket. Szeptember 23-án Dienesdi F. István, minister ecclesiae orthodoxae írt emléksorokat Budán.

Konstantinápolyban a meglehetősen hosszúra nyúlt időzés közben néhány magyar kísérőtárs és külföldi, pl. az angol követ, a konstantinápolyi pátriárka stb. jegyeztetett be Segner emlékkönyvébe. Cornelius Haga és Johannes a Cölln az általunk ismertebb nevek. Iskolatársának ajánlotta sorait Révay László. Ampruster Ferenc magyar sora: Megh letht Esseőnek nem kell kepeniegh. Másik, csak emlékeztetőül szánt idézete: Fronte capillata.¹⁵

Rimay latin bejegyzésének fordítása:

Nyugodtabban élnek azok, akik rossz körülményük közepette jót remélnek, mint azok, akik fő helyeken ülve félnek az őket akadályozó sok rossztól.

⁹ Felsorolja őket Othmar FEYL, *Studenten Stammbücher der Universitäts-Bibliothek Jena als Spiegel der Jenaer Südostbeziehungen. Der Begründer des ev.-lutheranischen Gemeinwesen und Stadtkonsul Pressburgs Andreas Segner – ein Jenaer Student und ungarländischer Delegat bei der Pforte in Konstantinopel (1620). In, Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena.* Jg. 4. 1954–1955. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe. 5/6. 404–408.

¹⁰ A kötet elején: „Andreas Segner Posoniensis Hungarus... 1766.” Segner János András (1704–1777) a jénai egyetemen is tanított fizikát.

¹¹ L. a 9. számú jegyzetet.

¹² ANGYAL Endre, Rimay János és Segner András. ItK 1956. 57–58.

¹³ Philippi Melanchtonis iudicium de albis: Duas ob causas subscribimus albis rogati: 1. Ut librorum possessores olim recordentur, eorumque posterii indicent, quibus in locis versati sunt. 2. Ut certa habeant testimonia, quibus cum familiariter vixerint, a viva amicitia illis fuerint coniuncti.

¹⁴ Cominaeus in praefatione suarum Historiarum de Ludovico rege Gallorum: Habebat suas virtutes, habebat quoque vitia, sicut omnes alii principes. ... VIRTUTIS COMES INVITIA.

¹⁵ A Catótól származó sor (2,26): Fronte capillata post est occasio calva. A 17. század elején mások is gyakran idézték.

Ennélfogva előnyösebb senkinek sem szolgálni, mint valakinek parancsolni, mivel az előbbivel nyugalomban lehet élni, az utóbbival azonban senki számára sem marad meg a nyugodt élet lehetősége.

Eltűröm a rosszat, hogy beteljek jóval, ugyanis a balsors helyes tanácsokat ad.

Rimay János, Magyarország ottomán portánál lévő követe
nemes Segner András úrnak
jóakaró lelke jeléül

1621. január hó 20. napján

szívesen írta Konstantinápolyban,
ahol néhány nappal korábban Mehemetet,
az uralkodó oszmán császár testvérét
az előkelők határozatával erőszakos halálba üzték,
már ebben a most folyó január hónapban.¹⁶

Az aláírás előtti rész, miként a Szulyovszky emlékkönyvébe írt sorok is, hűen tükrözi azokat a sztoikus gondolatokat, amelyek Rimay verseiben többször hangot kapnak. Így pl. a balsors, fő helyeken ülés, magasra helyezetség stb.

A bejegyzés szentenciákból történő gondolatmenetét összeállítása másoknál is szerepel, de nem mondható gyakorinak. Az egyik tagot Rimay Szulyovszky és Segner albumában azonos alakban használta fel (a balsors helyes tanácsokat ad), öt hónapnyi időeltéréssel. A nálánál jóval fiatalabb Segnernek e gondolatsort saját mondandójaként írta be, egyes elemei azonban, mint a korra jellemzőek, más emlékkönyvekben is előfordulnak. Pl. Keczer Tóbiáséba Adamus Proserchomus az alábbi formában jegyezte be ezek egyikét: *Eltűröm a keserűségeket, hogy beteljek jókkal, de csendben és reményben.*¹⁷ A gondolat itt is nagyobb egység részeként szerepel.

A Rimay aláírásának dátummegjelölésében szereplő eseményhez hasonló módon jegyezte be Máriási Ferenc március hónapban, hogy a szultán ekkor roppant hadat készített Lengyelország ellen.

Konstantinápolyi bejegyzés május 18 után nem szerepel Segner emlékkönyvében. Június 5-én és 6-án a bejegyzés helye már Drinápoly. 19-én és 20-án Raduly vajda tiszttviselői a bejegyzők. Június végén Szebenbe érkezett a követség egy csoportja. Július 2-án Kolozsvárott Valentinus Radetius superintendens és Matthias Ravius, 3-án Geleji Katona István és tanítványa, ifjabb Bethlen István írtak emléksorokat Segnernek. Geleji latinul és magyarul is beírta: *egesz mi életünk szarandokságh.* Július 11-én Váradon, 13-án Debrecenben jártak a hazatérők. Debrecenben Putnoki János a bejegyző. Putnoki már kiadott albumában¹⁸ is szerepel a követségről visszatértek bejegyzése, ott kissé későbbi, július 23-i dátummal.

Az időpontokat azért idéztük ilyen részletesen, mert feltételezésünk szerint Rimay is ekkor térhetett haza, hasonló útvonalon. Április 30-án még biztosan Konstantinápolyban tartózkodott¹⁹, Bethlen egyik levele szerint július végére ért haza.²⁰ Talán éppen azzal a társasággal, amelynek Segner is tagja volt.

¹⁶ Tranquillius viuunt qui in malis suis bene sperant, quam qui in summo locati fastigio, multa mala sibi impendunt metuunt.

Praestat itaque nemini seruire quam alicui imperare, cum hoc enim tranquille viuere licet, cum vltimo nulli secure viuendi conditio relicta est.

Patiar mala vt potiar bono, Aegra enim fortuna dat sana consilia.

Johannes Rimainus ad portam Otthomanicam Vngariae ablegatus, Egregio Domino Andreae Segnero, in perpetuam benevolentis animi sui symbolum Mensis Januarij Anno 1621 XX die, lubens Constantinopoli scripsit, vbi paucis ante actis diebus Mehemetes, Imperantis Oszmanni Imperatoris frater, decreto Procerum violentam mortem subire coactus est iam currente Januario hoc Mense. (f. 143.)

¹⁷ OSzK Kézirattára, Duod. Lat. 2. f. 216. „... Acerba patior, ut bonis potiar, sed in silentio et spe. . . .”

¹⁸ *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I.* (HEREPEI János cikkei.) Bp. – Szeged, 1965. 146–160.

¹⁹ Fennmaradt kötelezvényét l. *Rimay János összes művei.* Összeáll. ECKHARDT Sándor. Bp., 1955. 401. l. (99. sz.)

²⁰ Vö. FERENCZI Zoltán, *Rimay János.* Bp., 1911. 160.